

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi

Academic Journal of History and Idea

ISSN: 2148-2292

12 (3) 2025

Çeviri Makale | Translated Article

Geliş tarihi | Received: 24.03.2025

Kabul tarihi | Accepted: 25.05.2025

Yayın tarihi | Published: 25.06.2025

Bilen Yılmaz

<https://orcid.org/0000-0002-0310-6930>

Doctor, Independent Researcher, Turkey, bilenyilmaz111@gmail.com

Atıf Künyesi | Citation Info

Vohidova, Ş. H. & Aminova, B. B. (2025). Mulhakât bi's-Surâh'ta İlk Türk İslam Devletleri. (Çev. B. Yılmaz). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 12 (3), 212-228. (Djamal al- Karşı, *al-Mulhakat bi's- Surah*. Orj. *İstoriya Kazakistana v Persidskih İstoçnikah*, 2005 (Russian).

Mulhakât bi's-Surâh'ta İlk Türk İslam Devletleri*

Öz

1230 yılında Almalığ civarında doğan Cemâl Karşı, Moğolların Türkistan hakimiyeti esnasında bölgenin hemen bütün şehirlerini dolaşmış, önemli din âlimlerinden dersler almış ve tarih eserlerini inceleme fırsatı bulmuştur. Moğolların hizmetinde bulunan Suğnak Tigin'in oğlu İlbutar ve Cuci'nin kızı Bulgan Biki'nin öğretmenliğini yapmıştır. Moğol aristokrasisi ile olan yakın ilişkilerine istinaden Karşı (saraylı) nisbesi ile anılmıştır. Onun, Moğolların Türkistan hakimiyetine dair en önemli kaynaklardan olan *Mulhakât bi-s-Surah* adlı eseri, Çağatay Hanlığı topraklarında, Kaydu'nun oğlu Çapar'ın hükümeti döneminde yazılmış tek İslam tarihi eseridir. Nitekim V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* adlı meşhur çalışmasında bu eser ve yazarından sıkça bahseder. Eserin tamamına yakını Arapça yazılmış olup kısmen de Farsçadır. Eserde, tarihsel ve coğrafi bilgiler, İslam tarihi, Maverâünnehir ve Kaşgar'daki Müslüman hanedanlarına dair bölümler, Kur'an bilimi, peygamberlerin tarihleri, yazarın çağdaşlarına dair otobiyografik notlar ve yazarın anıları yer alır. Çevirisi yapılan eser, mevcut üç nüshadan biri olan Namangan nüshasıdır. Bu nüshanın ayırt edici özellikleri arasında, Arapça metne girmiş olan Farsça kelimelerin alfabetik bir dizinini içermesi bulunmaktadır. Bunların haricinde üç nüshanın metinleri neredeyse aynıdır. Bu yazımızda, eserdeki İlk Türk İslam devletlerine dair kıymetli bilgilerin yer aldığı

*Djamal al- Karşı, *al-Mulhakat bi's- Surah*, *İstoriya Kazakistana v Persidskih İstoçnikah*, Rusçaya çeviren: Ş. H. Vohidova - B. B. Aminova, Cilt: I, ss. 98-117, Dayk Press, Almatı, 2005 künyeli eserden çevrilmiştir.

kısımın çevirisi yer almaktadır. Eser, Arapçadan Rusçaya, Ş. H. Vohidova ve B. B. Aminova tarafından çevrilmiş olup; bizim çevirimizde bu çalışma esas alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cemâl el-Karşî, Mulhakât bi's-Surâh, Türk İslam devletleri, Türkistan

The First Turkic Islamic States in Mulhakât bi's-Surâh

Abstract

Born in 1230 near Almalığ, Jamal Karshi traveled to almost all the cities of the region during the Mongol domination of Turkestan, took lessons from important religious scholars and had the opportunity to examine historical works. He was the teacher of Ilbutar, the son of Sugnak Tigin, who was in the service of the Mongols, and Bulgan Biki, the daughter of Jochi. He was known as Karshi (palaceman) due to his close relations with the Mongol aristocracy. His work *Mulhakât bi-s-Surah*, which is one of the most important sources on the Mongol domination of Turkestan, is the only Islamic historical work written during the government of Kaidu's son Chapar in the lands of the Chagatai Khanate. Indeed, V. V. Barthold frequently mentions this work and its author in his famous work *Turkestan Until the Mongol Invasion*. The work is almost entirely written in Arabic and partly in Persian. The work includes historical and geographical information, Islamic history, sections on the Muslim dynasties in Transoxiana and Kashgar, Quranic science, the dates of the prophets, autobiographical notes on the author's contemporaries, and the author's memoirs. The translated work is the Namangan manuscript, one of the three existing manuscripts. Among the distinguishing features of this manuscript is that it contains an alphabetical index of Persian words that have entered the Arabic text. Apart from these, the texts of the three copies are almost identical. This article includes the translation of the section in the work that contains valuable information on the first Turkish Islamic states. The work was translated from Arabic into Russian by Ş. H. Vohidova and B. B. Aminova; this work is the basis for our translation.

Keywords: Jamal al-Karshi, Mulhakât bi's-Surah, Turkic Islamic history, Turkestan

Müslüman Hükümdarlar ve Sultanlar Hakkında: Sâ mânî Hükümdarları ve Tarihleri

Onlar güçlü sultanlar ve iyi yöneticilerdi. Buhara ve Semerkand, onların başkentleriydi. Devletlerinin toprakları geniş bir enlemde Türk ülkelerinden Irak'a kadar, boylamda ise Hint'ten Rum'a kadar uzanmaktaydı. Onların hükümdarlığı 102 yıl 6 ay sürdü. Dokuzu taht tuttu.

İlk Sultan, İsmail el-Sâ mânî (Ebû İbrahim İbn Ahmed İbn Esed İbn Sâ mân-Hudat İbn Hamita İbn Nuş İbn Ta'masaf İbn Şadal İbn Behram Şubin). Adaleti ve merhametiyle tanınmıştır. Halifeye itaat etmesiyle tanınır ve Saffarîleri mağlup edip yok etti.

Bu şekilde güçlü bir orduyla şeref elde ettiler, bu da onların Tâhirîleri mağlup etmelerine yardımcı oldu. Horasan'dan Tâhirîleri kovarak, onların yerine geçtiler, kalabalık nüfuslu ve önemli kaynaklara sahip şehirleri ele geçirdiler.

İsmail es-Sâmânî, Horasan'ı ele geçirdikten sonra onlara baskı uygulamaya başladı. Allah'ın yardımıyla, sadece bir saldırı düzenleyerek 'Amr ibn el-Leys'i mağlup etti.

Amr ibn el-Leys, Bağdat'ta el-Mu'tedi'nin gözetiminde 289/901-902 yılında hapis hayatında vefat etti ve kardeşi Yakub ibn el-Leys, Şevval 265/Mayıs-Haziran 908 tarihinde vefat etti.

Anlatıldığına göre Sultan İsmail es-Sâmânî, Belh Nehri'ni geçerek Amr ibn el-Leys üzerinde zafer kazandı, onu esir aldı ve geri çekildi. Bu sırada İsmail ibn Ahmed'e, müminlerin lideri el-Mu'tedi Bi'llah'tan, Abdullah ibn el-Feth adlı bir elçi geldi ve ona el-Mu'tedi'nin mektubunu teslim etti. Mektupta Amr'ı, İbn el-Faş'a teslim etmesini ve onu başkente getirmesini emrettiği belirtiliyordu. İsmail, "Bu adamın yanında Horasan'ın tüm halkı bulunuyor ve onlar onun köleleri" diyerek karşı çıktı. "Eğer sana Amr'ı teslim edersem, kim garanti eder ki onlar sizin aleyhinize orduyla çıkmazlar ve onu geri almazlar? O zaman iktidar Amr'a geri döner ve o Horasan'ı ele geçirmez mi? Nasıl sana onu teslim edeyim ki, Allah'ın yardımıyla onun üzerinde uzun bir savaş olmadan üstünlük sağladığımda babasının oğlu olarak bana böylesine güçlü ve büyük bir orduyla yazan kişi neredeydi?" dedi. Ancak Abdullah ibn el-Feth, Amr'ın teslim edilmesinde ısrar etti. Bunun üzerine İsmail şöyle dedi: "Eğer kendine güveniyorsan ve onun başını benim efendime, müminlerin liderine ulaştıracağını düşünüyorsan, o zaman bunu yaparım." Abdullah dedi ki: "Allah'a şükür! Senin efendin, müminlerin lideri, onu bana teslim etmeni ve onu kendisine getirmemi emrediyor. Sadece başını teslim etmek işin tüm sürecine zarar verecek. Esirin sadece bir kısmını teslim edersen meselenin yalnızca bir kısmını çözersin". Bu konuda çokça tartışılar, ta ki Amr'ı teslim edene kadar. İsmail'in kardeşi İshak ibn Ahmed'in adamları geldi; İshak bir süre Amr'ı temsil etmiş ve onun adına Semerkand'ı yönetmişti. Amr, Semerkand'da esir bulundu. Amr, bağlı bir şekilde Abdullah'a teslim edildi. İsmail, Tekin adında, aslan gibi görünen Türk asıllı birini kendi temsilcisi olarak atadı. Bu kişiyi tahtırevana bindirip eline bir katana verdi. İsmail, ona şöyle dedi: "İnsanlar sizi hedef alıp saldırdıklarında, esiri elinden almadan önce katana ile onu tahtırevanda öldür". Abdullah, beş yüz süvari ile geri dönmeye karar verdi. Bu sırada İsmail'e karşı Amr, Allah'a şöyle yalvardı:

"Allah'ım, beni affet, İsmail'i cezalandır!".

Amr, Barış Şehri'ne [Bağdat'a] getirildi ve kimsenin görmediği bir yerde hapis hayatına mahkûm edildi. Ölümüne kadar orada kaldı.

İsmail, 295 Hicri yılı Sefer ayında (Kasım-Aralık 907) Buhara'da vefat etti. On yıl boyunca hükmetti.

Ahmed ibn İsmail Ebû Nasr eş-Şehid, Cemaziyelevvel 301 (Ocak 914) tarihinde bir köyde öldü. Köle savaşçıları tarafından öldürüldü. Altı yıl ve üç ay boyunca hükmetti.

Nasr ibn Ahmed Ebû'l-Hasan es-Said, Buhara'da Recep 331 / Mart-Nisan 943 tarihinde vefat etti. Onun hükümdarlığı 30 yıl sürdü.

Nuh ibn Nasr el-Hamid, Rebiülevvel 343 / Ağustos-Eylül 954 tarihinde Buhara'da vefat etti.

Abdumelik ibn Nuh er-Reşid, Şevval 305 / Mart-Nisan 918 tarihinde vefat etti. Atı sendeledi, düştü ve ölü olarak Buhara'ya getirildi.

Mansûr ibn Nuh es-Said, Şevval 365 / Haziran-Temmuz 976 tarihinde Buhara'da vefat etti.

Nuh ibn Mansûr Ebû'l-Âsım er-Radî, Recep 387 / Temmuz-Ağustos 996 tarihinde vefat etti.

Mansûr ibn Nuh, Ebû'l-Haris, Sefer 389 / Ocak-Şubat 999 tarihinde Serahs'ta öldü. Bektuzun onu tutukladı ve kör etti. Bir yıl dokuz ay boyunca hüküm sürdü.

Abdumelik ibn Nuh, yani Ebû'l-Favaris, Şevval 389 / Eylül-Ekim 999 tarihinde vefat etti.

El-Muntasır ibn Nuh ibn İbrahim ibn İsmail. O, istikrarsızlık ve sarsıntılarla dolu bir dönemde hükmetti, ta ki Sâ mânî Devleti'nin yönetimi Türk hükümdarı İlik el-Medî'ye geçene kadar. Samani Devleti varlığını sona erdirdi ve Türklere geçti.

İslam Döneminde Maverâünnehir ve Diğer Bölgelerdeki Tanınmış Türk Hakanları Hakkında Bilgiler

Satuk Buğra Han el-Mücahid Abdulkerim ibn Bezir Arslan Han ibn Tangla [Bilga] Bahur [Nahur] Kadir Han, Afrasiyab ibn Puşang ibn Alp ibn Risiman soyundandır ve en sonuncusu Tura ibn Feridun ibn Anuyan ibn Zarasaf ibn Sam ibn Fars ibn Buri ibn Karkin ibn Yafes ibn Nuh soyuna dayanmaktadır -Allah'ın selamı üzerine olsun!- O, Türk hakanları arasında İslam'ı kabul eden ilk kişiydi. Bu dönemde Halife el-Mutillillah'ın liderliğindeki Müslüman devletinde, Abdumelik ibn Nuh el-Sâ mânî'nin hükümetinde, Kaşgar ve Fergana bölgelerinde İslam'ı benimseyen ilk Türk hakanıydı. El-İmam el-Bari' el-Kâmil el-Âmil Ebu'l-Feth Abdulârif ibn eş-Şeyh el-İmam el-Kebir el-Hatir Âbi Abdullah el-Hüseyn el-Fadli, daha önce müfessirler bölümünde zikredilmiş olan -Allah onlardan razı olsun!- Tarih-i Kaşgar adlı eserinde şunları kaydetti: "İslam'ı ilk kabul eden Türk şehri Şaş oldu. Bu, Bilge Bahur Kadir Han'ın zamanında oldu. El-Emir Nuh ibn Mansur er-Radî es-Sâ mânî, Şaş'ı fethetti ve İspicab şehrine kadar ilerledi. Büyük bir mal ödemesi karşılığında ateşkes anlaşması yapıldı ve Nuh ibn Mansûr geri çekilmek zorunda kaldı. İkisi arasındaki yazışmalar, Nuh ibn Mansûr'un ölümüne kadar devam etti. İsmail ibn Mansûr tahta çıktığında, kardeşinin geleneğini sürdürerek yazışmalara devam etti."

Bezir Arslan Han'ın kardeşi Oğulcak Kadir Han, Türkleri yönetmeye başladı. Kadir Han, kardeşi Nasr ibn Mansûr'dan kaçarken Kaşgar'a gelene kadar İslam elçilerinin tavsiyelerini dinlemeyi bırakmıştı. Oğulcak onu, misafirlerin karşılanması gerektiği gibi karşıladı ve Nasr ibn Mansûr ona şöyle dedi: "Senin evinde yerleştim, ailenle birlikte yaşamaya karar verdim ve sen adil olursan sana sadık hizmet ederim." Oğulcak, Nasr ibn Mansûr'u Artuç bölgesinin yöneticisi olarak atadı. Bu süreçte Buhara ve Semerkand'dan Artuç'a olan ticaret kervanları sıklaştı, kumaş ve eşyalar satılırdı, böylece ticaret oldukça canlandı. Nasr ibn Mansûr, Oğulcak Han'a mükemmel ürünler hediye etti ve onu kendi tarafına çekmeye çalıştı.

Ebu'l-Feth Abdulgaffur -Allah ondan razı olsun!- şöyle dedi: "Bana insanlar İslam'ı anlattılar: O dönemde bu kâfir Kadir Han, parça elbiseleri, şeker ve tatlıları çekici buldu; çünkü onları görmemiş ve tatmamıştı, ta ki Nasr ibn Mansur ile yakınlaşana kadar, onunla arkadaşlık kurdu. O zaman Nasr, kendi Rabbine ibadet edebileceği bir cami inşa etmek için ona bir inek derisi büyüklüğünde arsa vermesini istedi. Kadir Han şöyle dedi: "Sadece sana nerede istersen arazi vereceğim". Nasr, bir inek kesti, derisini sıyırdı, deriyi şeritlere ayırdı ve şeritlerle istediği arsayı belirledi. Belirlediği bu yerde Artuç Ulu Camii olarak bilinen camiyi inşa etti.

Kadir Han, Nasr ibn Mansur'un bu konuda buluşçuluğuna şaşırdı. Oğulcak, Satuk'un amcasıydı. On iki yaşına geldiğinde, herkesi güzelliği, doğal zekâsı, düşüncelerinin temizliği, sağlam akıl, masumiyetiyle etkiliyordu. Bu özellikler daha önceki prenslerde fark edilmemişti. Bir gün Buhara'dan bir kervan geldiğinde, Satuk, ne getirdiklerini görmek ve bir şeyler almak için Artuç'a gitti. Nasr el-Sâmânî onu iyi karşıladı ve saygı gösterdi. Öğle namazı vakti geldiğinde, Müslümanlar şeriat gereği namaza başladılar. Ancak Satuk, bu mutlu görevi yerine getirme konusunda hala bilgisizdi, bu yüzden uzaktan buna tanıklık etti.

Namazlarını bitirdiklerinde, es-Sâmânî'ye sordu: "Siz ne yapıyordunuz?" O, "Bize her gün ve gece beş vakit namaz kılma görevi verilmiştir" dedi. Satuk, "Bu görevi size kim verdi?" diye sordu. es-Sâmânî, yüceliğini ve kusursuzluğunu anarak Yaratıcı'yı anlatmaya başladı. Yüce Rabbim'e ait güzel isimler ve sıfatları dile getirerek, topluluğun faziletlerini ve hizmetlerini anlatarak, ayrıca Muhammed'in dilinde iletilen İslam hükümlerini saymaya başladı. Allah ona salatu ve selam etsin!

İhtirası öğrenmeden önce,
İmana karşı bir çekim hissettim.
Çekim tesadüfen boş kalbime yerleşti.
Ve kalbimde kalıcı hale geldi.

Ve Satuk şöyle dedi: "Bu Tanrı'ya ibadet edilmeye değer ve sizin Peygamberiniz onu takip etmekte haklı ve bu ne güzel bir inanç. Gerçekten kabul edilmeyi hak ediyor!" Satuk, Allah'ı tanıdı, O'na hamdolsun, Peygamber Muhammed'i -O'na selam olsun!- tanıdı ve inancı kabul etti. Hemen askerlerine ve maiyetine özür dilemelerini ve İslam'ı kabul etmelerini emretti. Ve onlar aynı anda inandılar ve İslam'ı kabul ettiler. Sonra es-Sâmânî, ona Oğulcak'ın amcasının hikâyesini anlattı. Satuk gizlice Kuran'ı öğrendi, iman ve İslam'ın hükümlerini kavradı ve İslam dini yoluna girdi. Gizlice akrabalarından bir grup insanı imana davet etti. Bunlardan 50 kişi çağrısına olumlu yanıt verdi, itaat ettiler ve onun peşinden gittiler. Oğulcak kısa süre sonra Satuk'un İslam'ı kabul ettiğini tasavvur etti, gözcüler ona bir gün abdest aldığını ve namaz kıldığını gördüklerini bildirdi. Bu haberi amcasına iletiler ve o da sırrını prensesi (hatun) ile paylaştı. Prenses, ona meyilli olduğundan Satuk'a gizlice haber göndererek uyardı: "Amcan, seni denemek için cumartesi günü kendisi bir put tapınağı ve küçük bir gölet inşa etmek istiyor. Çalışmalarında azim göstermen gerekiyor".

Zamanı geldiğinde, her bir işçi bir tuğla taşıırken, Satuk ikişer tane taşıyordu ve aynı zamanda tüm ruhu ve bedeniyle içten Yüce Allah'a dua ediyordu: "Ey Allah'ım, bana düşmanlık eden ve senin dinine düşmanlık edenlere karşı bana yardım et. İslam'ı bana aç ve Allah Kelâmı [Kur'an] elimde yükselsin, bu yeri bir camiye dönüştüreyim. Senin yüzünü görmek için çaba göstererek ve rahmetini kazanarak kullarının sana itaat etmek için toplandığı, sana itaat etmek için mihrap inşa edildiği bir cami yapayım ve sana secde etmek için minber kuralım, sonra ezan için çağrılar yapayım, kendim de ona imam olarak hizmet edeyim". Şimdi bu cami Artuç'ta bulunuyor! Ve o çalışma azmi gösterdiğinde, Hatun onun inşaat çalışmalarındaki çabasını eşine gös-termek için getirdi ve amcası ondan memnun oldu ve şöyle dedi: *"Eğer o bizim inancımızdan sapmış, kötü bir şey yapmış ya da benden sonra çocuklarıma kötü davranmış olsaydı, onu desteklemezdim."*

25 yaşına gelene kadar Satuk, Allah'ın Kitabı'nı ezberledi ve onunla ilgili konuları öğrenmeye başladı. Bir gün 50 kişilik bir grupla avlanma bahanesiyle Yığaç-Balık yakınlarında keşfedilen bir kaleyi ele geçirmek üzere ata binerek yola çıktı. Kaleyi kuşattı ve orada üç ay boyunca kaldı. Bu süreçte amcası her şeyi öğrendi ve onun ölümünü önleyecek hiçbir şey olmadığını anladı. Satuk, Oğulcak'a karşı çıkmaya karar verdiğinde, Kaşgar'dan 300 atlı savaşçı topladı ve Fergana'dan iman için gelen gaziler ona katıldı. Onların sayısı 1000'i aştı. İlk olarak Atbaşı'nı ele geçirdiler. Ardından 3000 atlı savaşçıya ulaşılar ve Kaşgar'a saldırdılar, şehri ele geçirdiler ve halkını İslam'a çevirdiler. Kâfir zorbalıklar kaderin yargısına teslim edildi ve Allah'ın Kelâmı üstün hale geldi. Allah'a hamd olsun, yardım O'ndan geliyor ve o, sözünü yerine getirmeyi

başardı. Satuk Bugra Han el-Gazi 344/955-956 yılında vefat etti. Kabri Kaşgar'ın Artuç köylerinden birinde bulunmaktadır. Bugün buraya sık sık ziyaretler gerçekleştirilmektedir.

Ali Arslan Han el-Şahid, Ebu'l-Hasan ibn Bay-Taş Arslan Han ibn Satuk Buğra Han, Muharrem ayının son günlerinde 388 / Ocak 998 tarihinde şehadeti karşıladı. Mezarı Kaşgar'da bulunuyor ve hacılar tarafından sık sık ziyaret ediliyor.

Yusuf Kadir Han el-Kebir ibn Harun Buğra Han ibn Musa Tunka İlik ibn Satuk 1 Muharrem 424 / 7 Aralık 1032'de öldü. Kaşgar'daki hakanlar höyüğünde, Tuman Nehri kıyısında gömüldü.

El-Hakan Şems el-Mülk Ebu'l-Hasan Nasr ibn İbrahim 471/1078-1079 yılında dünyaya gözünü yumdu. Kendisi Harçang'da Ribat el-Melik'i inşa edendir.

El-Hakan İbrahim ibn Arslan Han Muhammed ibn Süleyman 550/1155-1156 yılında Kalabat, Buhara bölgesinde öldü.

El-Hakan Arslan Han el-Gazi Muhammed ibn SüleymanTekin ibn Davud Kut Tekin ibn İbrahim Tamgaç ibn İlik Nasr el-Medi 526 Cafer / Mayıs-Haziran 1132 yılında vefat etti.

Fergana hükümdarı El-Hakan Hüseyin Tuğrul Han ibn el-Hasan Kara Han, 551 Recep Ağustos-Eylül aylarında 1156 yılında vefat etti.

Kardeşi Mesud Çağrı Han, Semerkand ve Buhara hükümdarı, aynı zamanda Tamgaç Han adıyla da bilinirdi. O, 560 Şevval /Ağustos-Eylül 1165 yılında Semerkand'da vefat etti. Oğlu Muhammed Tunka Han ise 569/1173-1174 yılında hayatını kaybetti.

El-Hakan Ebu'l-Muzaffer Yusuf Arslan Han Kaşgar'da 601 Recep/1205 yılı Şubat-Mart aylarında vefat etti ve hakanların höyüğüne defnedildi.

Onun oğlu Ebu'l-Feth Muhammed Arslan Han, Yusuf Arslan Han ibn Muhammed Arslan Han ibn İbrahim Han eş-Şehid ibn Ahmed Arslan Han ibn Hasan Tamgaç Han ibn Süleyman Arslan Han ibn Yusuf Kadir Han 607 / 1210-1211 yılında, Moğol hükümeti öncesi dönemde, Gür Han ibn Kara Hitay döneminin sonunda öldürüldü. Arslan Han ibn Yusuf Kadir Han'ın çağdaşı Kuçluk Han el-Sagzi el-Nasrani'dir. Kuçluk Han, müttefiki Muhammed Arslan Han'ın katillerini kovalayarak Kaşgar'ı birkaç kez yağmalamıştı. Muhammed Arslan Han, Kaşgar'ın hükümdarlarından biri tarafından haince öldürüldü. Kuçluk, Kaşgar'ı ele geçirdi, tahrip etti ve soylu ve yöneticilerden oluşan çoğu sakinini yok etti. Moğol ordusundan kaçarken Sarığ Kul'da yakalandı ve öldürüldü. Böylece onun hükümeti ve kötülükleri sona erdi.

El-Hakan el-Kebir el-Hatir, mucizelerin ve faziletlerin sahibi olan İlik Han el-Medi'nin hükümdarı, Nasr Arslan İlik ibn Ali Tunka Han el-Harik eş-Şehid ibn Baytaş Arslan ibn Satuk Buğra Han -Allah onları affetsin!- 402 / 1011-1012 yılında Özkend'de öldü ve orada defnedildi.

Sadrü'l-allâme Kemal el-milla ve'd-din el-Muzafferî, Allah'tan rahmet dileyerek, Kaşgar'da bulunduğu sırada, bize mucizeleri, doğasındaki bütünlüğü, dindarlığı, Allah'a güveni ve Allah'a adanmışlığı hakkında anlatımlarda bulundu. Saltanatın başlarında Sultan Yeminüddeve Mahmud ibn Sebük Tekin ile el-han el-kebir Nasr İlik arasında çatışmalar yaşandı. Mahmud, Horasan'dan bir ordu getirdi ve İlik ise Mâverâünnehr'den. İki ordu Ceyhun Nehri kıyısında karşılaştı. Her iki taraf da ertesi günkü savaşa hazırlık yapmak üzere akşamüzeri durdu. İlik, gece karanlığında bir hizmetçi ile nehrin kıyısına doğru yöneldi, Ceyhun'u yüzerek geçti ve hizmetçiyi geçiş yerinde feribot görevlisinin yanında bıraktı, "Eğer sabah buraya gelirim, iyi. Ama gelemezsem, kendini kurtar ve ordunun yanına dön." dedi. İlik giyindikten sonra Mahmud'un ordugâhına doğru yürüdü ve sultanın çadırına ulaştı. As-kerler, yarının savaşı için silahların hazırlığıyla meşguldüler. Bir haccaba yaklaştı ve şöyle dedi: "İçeri gir ve sultana, 'İlik'ten bir mektupla gelen bir elçi olduğunu söyle." Mahmud haberi alınca onu yanına çağırma emretti. İlik içeri girdi ve onu selamladı, büyük ve değerli insanların selamlaştığı gibi, eğilmeden ve başını eğmeden. Çadırda bulunanlar İlik'i kınadı, gözlemciler ise karşı çıktı. Sultan sordu: "Sen İlik'in habercisi misin?" ve o "Evet" diye cevapladı. Sultan, "Mektubu ver, cesur adam" dedi. O ise "Baş başa kaldığımızda veririm" diye yanıtladı. Sultan'ın maiyeti çıktı. Ardından sultan dedi ki: "Görelim bakalım ne getirdiğini." İlik tekrarladı: "Baş başa!" Hepsisi çıktı, sadece dört beş yardımcısı kaldı. Sonra sultan, ona mektubu vermesini istedi. Ancak İlik şöyle dedi: "Hayır, Allah'a yemin ederim, yalnız baş başa kaldığımızda mektubu veririm." Onun cevabı sultanı kızdırmış olsa da, sultan içten şöyle düşündü: "Peki ya benimle alay ediyorsa? Eğer üzeri-me atılırsa ve beni yakalarsa, hayır, ben genç ve kuvvetliyim, o ise güçsüz ve yaşlı." Ancak İlik, sultanın içinde korku ve endişe uyandırmaya devam ettiğini fark edip şöyle dedi: "Allah'a yemin ederim ki sana zarar verecek hiçbir şeyim yok. Allah'a sığınırım, fesattan beni korusun. Sana rica ediyorum, beni aramalarını emret. Eğer bende bir şey bulurlarsa, beni yakalasınlar." Ona inanan sultan, yaklaşmasını ve mektubu vermesini emretti. İlik, Mahmud'un tahtına yaklaştı ve şöyle dedi: "Ben İlik, ey Mahmud!" Sultan çok şaşırmıştı. Tahttan indi ve İlik'in elini sıktı. İlik şöyle dedi: "Ey Mahmud, aynı hedefe ulaşmak için her iki tarafta 200 bin atlı askerle bir araya geldik. Senin ve benim için iki seçenek var: Ya sen beni yenersin, ya da ben seni. Ama aramızdaki erkeklerin kaç ölecek, kaç kadın dul kalacak, kaç çocuk yetim kalacak! Bunun için yarın Yüce Rabbin önünde kim sorumlu olacak, sen mi, ben mi? İşte şimdi sana kendimi getirdim. İşte karşımda duruyorum, bana istediğini yap ve kıyamet günü senden herhangi bir talepte bulunmayacağım." Mahmud onun ayaklarına kapandı, İlik de onun ayaklarına kapandı, sonra sultan kalktı ve şöyle dedi: "Senin İlik olduğundan nasıl emin olurum?" İlik şu cevabı verdi: "Eğer

senden zarar görmeden ayrılırsam, yarın sabah sana öfkeli değil, düğün töreni düzenleyicilerini ve silahlı süvarilerin yerine dostluk ve barışa yönelen bir süvari birliğini göndereceğim. Ordu saflarında silahların ve savaş davulları gürültüsü yerine sevinç davulları sesini duyacaksın." Sözüne yerine getirmek için İlik aynı gece geri döndü. Amacına ulaştığında, kendi ordusuna vardı. Ertesi gün şenlik anlaşımasını tamamlamak için Mahmud'a düğün düzenleyicileri gönderdi. Tarif edilemeyen ve görülmemiş hediyelerle birlikte parlak hatipler, tanınmış imamlar ve yazarları gönderdi. Mahmud'un adamları, İlik'in gece ayrılmasından güneş doğana kadar beklediler. İlik tarafından gelen sevinç, eğlence, samimiyet ve şenlik hazırlıkları sesleri duyulduğunda, onları kendilerine uygun bir şekilde karşıladılar. Devlet adamlarını ve kendilerine eşit olanları karşılamak gerektiği gibi uygun bir şekilde ağırladılar. O günden sonra, aralarında mektuplaşmalar sıklaştı, birbirleriyle iletişim kurarak, bağları güçlendirerek, her iki tarafın güvenini koruyarak sevgi ve dostluk atmosferini sürdürdüler. Aralarındaki yabancılik perdesi kalktı.

Barış anlaşması, 390 Muharrem ayında (Aralık 999-Ocak 1000) imzalandı. Sultan Mahmud Han ile İlik'in kızı arasındaki evlilik hakkında görüşmeler için Ebu et-Tayyib Sahla ibn Mahmud el-Salçukî adında bir elçi gönderdi, ona hadis âlimlerinden bir imam olan Tugançik eşlik etti. Bu ikisi, kızlarını Han'a teslim etmeleri için İlik Han'a eşlik etmekle görevlendirildi. Onlar, İlik Han'a İran'dan asil bir kadını iletmek ve sultana Turan Denizi'nden nadir bir inci getirmek için yola çıktılar. İki taraf arasında bu iş evlilikle sona erdi. Ardından her biri kendi hanlık ikametine gitmeye karar verdi. Hükümetinin başında ve hayatının zirvesinde olan İlik Han'ın kaderine sonsuz bir mutluluk ve ebedi bir iyilik düştü!

(Cemâl el-Karşî anlatıyor) 669 / 1270-1271 yılında birkaç ay boyunca, beklenmedik bir şekilde, Cemâl el-Hakk ve'd-din el-Horasanî el-Lamişî'den, Lamiş'te ders almak nasip oldu. İşte bana gerçek hikâyelerin güvenilir anlatıcısı olan Şeyh Cemâl el-Lamişî -Allah ona rahmet etsin!- şunları anlatmıştı:

Bir gün İlik Han, savaşçılarıyla birlikte Özkend çevresinde avlanmaya gitmişti. Yolda düzgün giyimli saygın bir yaşlı adamı fark etti, topallayarak sırtında odun demetiyle tepeye tırmanmaya çalışıyordu. İlik, savaşçılarından birine şöyle emretti: "Git ve yaşlı adamın odunlarını atına yükle." Ama yaşlı adam şu karşılığı verdi: "Savaşçı savaş içindir!" İlik şöyle dedi: "Ey savaşçı, onu kendi sırtına koy." O zaman yaşlı adam şöyle dedi: "Eğer hizmetçin taşıyacaksa sen ne işe yararsın ki?" İlik hemen utandı, yaşlı adamdan demeti aldı ve kendi taşımaya başladı. Ancak çok az mesafe yürüdüğü zaman ağır yükün verdiği zorluk nedeniyle çok yorgun düştü ve alnı ter içinde kaldı. Yaşlı adam bu durumu görünce, İlik'in alnını sildi ve şunları söyledi: "Vah sana, İlik!

Bugün sen, kamyşa benzer hafif bir odunu taşıırken yoruldu. Peki ya kıyamet günü işkence, suçlama ve azap yükünü nasıl taşıyacaksın! Bana odunları ver ve yorulma!" İlik bağıarak bayıldı, yaşlı adam hızla gözden kayboldu ve ortadan yok oldu. O yaşlı adam el-Hızır'dı. Allah onu mübarek kılsın! Sonuç olarak, İlik, el-Hızır'ın elinin mübarek dokunuşu sayesinde o günden itibaren ömrünü kuşatan mutluluğa kavuştu, ömrü boyunca mutluluk içinde yaşamaya layık görüldü.

Sam Peygamber Soyundan Gelen Büyük Hükümdarlar ve Sultanlar

Onlara Dahhak soyundan gelen mağara ve dağ hükümdarları denir. Onlar, Hindistan'ı fethedenlerdir. Gazne, Horasan ve çevresi şehirleri onların egemenlikleri altındaydı. İlk olarak Seyfeddin Sam ibn Hüseyin, ardından Şihabeddinin Muhammed ibn Sam, Hileddin Ali ibn Sam. Yukarıda adı geçen bu yöneticiler, Büyük Selçuklu Hanedanı'nın çöküşünden sonra Horasan ve Irak'ta hükmetmişlerdir. Etkileyici bir el yazısına sahip olan Giyaseddin'in kararlı imanı hakkında çok şey anlatılır. Geçimini sağlamak için Kuran kopyalarını yazdığı söylenir.

Bir gün, önemli bir iş için aceleyle dışarı çıktığında, şeyhi Kemaleddin Muhammed el-Harevî'nin kapılara yaklaştığını söylerler. Onu lakabıyla çağırarak, "Gir ve gerekli işleri hallet!" dedikten sonra uzaklaşmış. Sultan'ın emrini yerine getirip geri döndükten sonra, "Sultan neden adımı değil de takma adımı kullanarak beni çağırdı?" diye düşünmüştü. Sultan'ın tüm emirlerini yerine getirdikten sonra, ona yaklaşıp diz çökerek şöyle dedi: "Allah, Sultan'a yardım etsin. Şüphesiz ki, kulları, efendisi onu lâkabıyla çağırdığı andan itibaren şaşkınlık ve acı içinde bulunuyor. Onun hizmetinde geçirdiğim 30 yıl boyunca hükümdarım bana böyle seslenmemişti. Her zaman bana hep Muhammed diyordu. Neden bugün onun ağzından lâkabımı duydum, anlamıyorum. Bunun, bana saygı göstermenin bir işareti mi yoksa kınamanın bir belirtisi mi olduğunu anlamıyorum. Eğer bu, bana saygı göstermenin bir ifadesiyse, beni memnun eder, ben gurur duyarım. Ama eğer bir kınamanın ifadesi ise, bu beni endişelendirir ve acı çektirir." Sultan şöyle dedi: "Ey Muhammed, seni adınla değil, de takma adınla çağırmam sana saygı gösterme veya kınamanın bir ifadesi değildir. Sadece sen bana yaklaştığında, ben henüz abdestli değildim. Bu durumdan çıkmak için Muhammed ismini anmamaya karar verdim, umarım Allah, onun delilini aydınlatır ve cennetteki makamını yüceltir!"

Selçuklu Hükümdarlarının Anılması

Selçuk ibn Kınık, Türkmenlerin lideri, Barçkend ve Cend çevresinde bulunanlar, oradan Nur Buhara'ya taşındı ve bir süre orada yaşadılar. Daha sonra Sultan Ahmed ibn İsmail es-Sâmânî, halkı

rahatsız etmeye / tahakküm etmeye başladıkları için onları Nur Buhara'dan göndertmeyi emretti. Türkmenler, nehrin karşısına Horasan'a geçtiler ve burada nesilleri arttı, güçlendiler.

Selçuk'un oğulları arasında:

Sultan Davud Çağrı ibn Mikail ibn Selçuk, er-Rum'un hükümdarı, Recep 451/13 Ağustos-12 Eylül 1059 tarihinde vefat etti.

Sultan Ebu Talib Muhammed Tuğrul ibn Mikail, Bağdat ve Şam'ın (Suriye) hükümdarı, 455/1063-1064 yılında vefat etti.

Sultan Ebu Şûcâ ibn Alp Arslan Muhammed ibn Davud Çağrı, Rabî I 464/27 Kasım-27 Aralık 1071 tarihinde vefat etti ve Merv'de defnedildi.

Onun ardından tahta oğlu Sultan Celâl ed-Devle Melik Şah ibn Alp Arslan geçti. Horasan ve Irak'ın hükümdarıdır. 485/ Ağustos - Eylül 1092 tarihinde İsfahan'da vefat etti.

Sultan Berkiyaruk ibn Melikşah, 498/1104-1105 yılında vefat etti.

Sultan Ebu Şûcâ Muhammed ibn Melik Şah, Zilhicce 511/Mart-Nisan 1117 yılında vefat etti.

Sultan Muhammed ibn Mesud ibn Melik Şah, 548/1153-1154 yılında vefat etti.

Sultan Mahmud ibn Muhammed ibn Melik-şah, 525/1130-1131 yılında vefat etti.

Sultan Tuğrul ibn Melik Şah, Sefer 529/Kasım-Aralık 1134 tarihinde vefat etti.

Sultan el-Azam Ebu'l-Haris Mu'izz ed-Dünya ve-d-Din Sancar ibn Melik Şah ibn Alp Arslan ibn Davud Çağrı ibn Mikail ibn Selçuk, 511/1117-1118 yılında tahta çıktı ve Pazartesi günü ikinci namazı sırasında 14 Rebiülâhir 561/19 Ocak 1156 tarihinde Andarab'da vefat etti. Naaşı Merv'e taşındı ve Ulu Cami'nin karşısında yer alan kendisi için inşa ettiği kubbeli türbeye defnedildi. 468/1085-1086 yılına hayata geldi. Selçukluların ortaya çıkması Harezm'de 423/1031-1032 yılında gerçekleşti, Sultan Mesud ibn Mahmud ile olan Dandanakan Savaşı ise 431/1039-1040 yılında meydana geldi.

Sultan Sancar ibn Melik Şah hakkında şu anlatılır: Bir gün korkunç bir rüya gördü. Uyanıp yüce Allah'a dua ettikten sonra tekrar uyudu. Aynı rüyayı tekrar gördü. Uyanıp tekrar uyuduğunda üçüncü kez aynı rüyayı görmüş oldu. Yataktan fırlayarak tam bir abdest aldı ve namaz kıldı. Ardından rüya yorumcularının toplanmalarını emretti. O dönemde Merv'de 40 rüya yorumcusu vardı. Dördünü getirdiler. Onlara rüyasını anlattı ve rüyasını açıklamalarını istedi. Sancar, "Size izin veriyorum" dedi. Bunlardan biri şöyle dedi: "Bu rüya, Sultan'ın sadece üç gün ömrünün kaldığını gösteriyor." Sultan endişelendi, duygulandı, ağladı ve sordu: "Bunu nasıl düzeltebilirim?" Rüya yorumcuları, bunun şeyhlerin ve kalp sahiplerinin elinde olduğunu, çünkü onların yeryüzünde Allah'ın sırrı olduklarını ve bu tür sorunların çözümü için anahtarların sadece onlarda

bulunduğunu söylediler. Rüya yorumlayıcıları ayrılınca, Sancar ayağa kalktı ve hizmetçisine şöyle dedi: "Beni Sahla ibn Abdullah el-Bistami'nin zaviyesine götür." Sahla genç bir zahid, yüksek ahlaklı, dindar bir kişi ve mucizeler yaratan bir adamdı. Onunla Sultan arasında derin ilişkiler vardı. Sultan yürüyerek zaviyeye doğru yola çıktı. Zavi-yeye vardığında, hizmetçisine kapıyı çalmasını emretti. Hizmetçi, emri duyunca şöyle dedi: "Kapıyı aç, Sultan geldi!" Bu bilgiyi şeyhe haber verdiklerinde o şöyle cevapladı: "Girsin!" Sultan içeri girdi ve namaz seccadesinde oturan şeyhi selamladı. Onu ağırladıktan ve işleri hakkında bilgi aldıktan sonra Sahla sordu: "Sancar, üç kez rüyanda seni korkutan şeyi gördün, rüya yorumcuları seni korkuttu ve şimdi benden yardım istemek için buradasın. Zaviyemin girişinde kibirli davrandın. Eğer sen bir sultan isen, neden bu sorunu kendi başına çözemiyorsun? Ben seni kurtaramam! Şeyhim olan Ebu'l-Hasan el-Harekanî'ye git, o sana yardım etsin." Sancar Sahla'dan ayrıldıktan sonra hizmetçisine "Ebu'l-Hasan'a giden yolu bana göster!" dedi. Gidecekleri yere vardıklarında, Sultan hizmetçisine "Kapıyı çal, ancak kibirli bir şekilde değil, beni nezaketle adım ile tanıt." Hizmetçisi efendisinin söylediği gibi yaptı. Şeyhin hizmetçisi kapının ardından "Kim o?" diye seslendi. Sancar'ın hizmetçisi "Sancar ibn Melik Şah içeri girmek için izninizi rica ediyor." Hizmetçi şeyhe haber verdiğinde, o da kapının açılmasını emretti. Sancar içeri girdi ve onu selamladı. Şeyh, yerinden kalkarak ona hitap etti: "Ben mi konuşacağım, yoksa sen mi?" Sancar şöyle cevapladı: "Size kalmış". Şeyh "Üç kez aynı rüyayı gördün. Rüya yorumcularını davet ettin. Farklı şekillerde yorumladılar. Seni açıklamalarıyla korkuttular, sorunun çözümü şeyhlere atfedildi. Sonra kardeşimiz Sahlu ibn Abdullah'a yol tuttun ve ona sultan gibi kendini tanıttın, o da kızarak sana ders olsun diye, eğitim amaçlı seni bize yönlendirdi" dedi. Sancar "Evet, öyle oldu!" diye cevapladı. Şeyh ona "Sahlu'nun etkisiyle sultanlık gururunu bıraktın ve bana kendini sultan değil Sancar olarak tanıttın. Seni affettim ve yardım etmek isterdim ancak Ebu Ali Şah diye bir şeyh var, o Ebu Ali Şah, tam adı Hüseyin ibn Muhammed ibn el-Hüseyin el-Mervezî el-Mahuvani [Mah-i Hubani] -Allah onu affetsin!- şu anda Merv'de yaşıyor. Sadece o bu tür sorunları çözebilir. Güçlü ve ulu birisi değil, boyun eğmiş ve kırık olarak yanına git" diye öneride bulundu.

Sancar ayağa kalktı ve dışarı çıktı. Şeyhin zaviyesine varınca, hizmetçisine "Diz çök" dedi. Kendisi, şeyhin hizmetçisi kapıyı açana kadar kapıya başını vurmaya devam etti. Bu sırada Sancar neredeyse başını kırmıştı. Hizmetçi Sancar'ı içeri aldı. Sancar içeri girdi ve ona selam verdi, sonra sessizce koridorda durmaya devam etti. Şeyh gülümsedi. Sonra Sancar rüyalarını anlattı. Şeyh "Orada otur, iki şeyhin gelmesini bekle" dedi. Aynı anda Sahlu ve Ebu'l-Hasan geldi ve içeri girmeleri için müsaade istediler. İçeri girdikten sonra yanına oturdular. Şeyh, Sahlu'ya dönerek,

"Adın Sahlu mu? Doğru mudur?" diye sordu. O da "Evet" diye cevap verdi. "Sen, adının anlamına karşı çıkarak ona karşı merhamet ve yumuşaklık göstermedin. Onun talebini karşılayan gerekirken ona karşı kaba davrandın. Onu zor bir duruma soktun Oysa o sana yardım ve kardeşlik umuduyla gelmişti?" Sahlu sessizce kalktı. Şeyh şöyle dedi: "Ey Sahlu, geriye kalan ömrünü ona hediye et," dedi ve Sahlu, "Hediye ettim" dedi. Şeyh şöyle dedi: "Ey Sancar, sen kalan ömrünü onunkiyle değiştir" dedi ve o da "Değiştirdim" dedi. Şeyh, Sahlu'ya dışarı çıkmasını söyledikten sonra ve Sancar'a Sahlu için cenaze namazına ve cenaze törenine hazırlanmasını söyledi. "O, senin için kendini feda ediyor" dedi. Dediği gibi oldu.

Üç gün sonra sabah, ağıtçılar Sahlu ibn Abdullah için dua etmeye başladılar. Sultan, devlet erkânı ve tanınmış insanlarla birlikte çıktı. Beş bin hükümdar, askeri lider, ünlü imamlar, açık başlı, ayakları yırtık ve yas elbiseleriyle giyinmiş duran âlimler. Hepsi cenaze merasimi için bir araya geldi ve Sahlu üzerinde cenaze namazını kıldılar. Onlar, 40 gün boyunca her sabah mezarını ziyaret ettiler. Sultan ağlayarak şunları söyledi: "Ey hayattan ayrılan, kendi canını benim için feda eden, sen bu dünyada sonsuz kalışının devamını istedin." Bundan sonra sultan 25 yıl daha yaşadı.

Ben bu hikâyeyi Kaşgar'da Şeyh Seyyid el-Celil el-Ruşna'i el-Mervezî'den duydum. Ona aynı zamanda Hüsâm el-Ma'rîfâ' (Bilgi Kılıcı) denirdi. Şeyhimiz tasavvuf yolunun takipçisiydi, dindar, eli açık ve cömert bir kişiliğe sahipti. Artuç'taki Satuk Buğra Han'ın türbesine bakıyordu ve birkaç yıl orada yaşadı. Harika manevi niteliklere sahipti ve konuşmaları birçok şaşırtıcı ifade içeriyordu. Satuk Buğra Han'ın türbesini ziyaret ettikten sonra onun büyük hizmetinden haberdar oldum. Benim işlerim ve kökenim hakkında sordu. Ona, babamın Balasagun hafızlarından olduğunu - Allah ona rahmet etsin!- annemin de Merv'den, şeyh Ebu Ali Şah'ın torunlarından biri olduğunu söyledim. O zaman ayağa kalktı, beni bir kez daha ellerimden öptü ve şunları söyledi: 'Şimdi Şeyh el-Meşayih'in - dedenin - üstünlükleri hakkında sana bir hikâye anlatayım.' Bunu bize ağlayarak anlattı, böylece bizi de ağlattı. Ben bu hikâyeden Meşhika adlı eserimde, öğretmenlerin listesinde bahsettim. Bu, 1264 yılında Almalığ'dan Kaşgar'a taşındıktan sonra, 20 Muharrem 663 tarihinde meydana geldi. Seyyid, 669/1270-1271 yılında Andigan, Fergana'da zulüm ve sıkıntılar sonrasında vefat etti ve şans eseri, Andigan'daki Ruşna'i Camii'nin yanına defnedildi, Allah ona rahmet etsin!"

Dedem Şeyh eş-Şuyuh Ebû Ali Şah'ın mucizeleri/kerametleri saygın, iyi huylu, güvenilir bir kaynak olan Seyyid Tâceddin ibn Seyyid Âbi Haşim el-Mervezî tarafından anlatıldı. İşte onun anlatımı:

Kadı'l-Kudat Ebû Âsım Said ibn Muhammed el-Âsımî, Merv şehrinin kadısı, Ebû Ali Şeyh'in çağdaşıydı. Bu şeyh hakkında, günümüzde fakihler ve sufi/tasavvuf çevrelerinde yaygın

olan düşmanca bir tavırla, ona karşı yüksek sesle zikir yaptığı, semah yaptığı, duyularımıza vurmalı çalgı çaldığı gibi suçlamalarda bulunan sonraki bazı fakihlerden biri tarafından suçlandı. Şu anda şeriat kurallarının uygulanmasını takip ediyorsun, ona bu yenilikleri yasakla. Cuma sabahı Kadı Ebu Âsım, büyük bir grup insanla birlikte Mahuvan'a, Merv'den iki farsah uzaklıkta bulunan şeyhin tekkesine gitmek üzere atların üzerinde yola çıktı. Orada, yasaklarından kaçınmaları konusunda uyardı. Şeyh -Allah'ın rahmeti üzerine olsun!- bir sofra örtüsü sererek yavaşça şunları söyledi: "Sizi ziyaret etmedik, siz de bizim misafirimiz olmadınız. Şeyhler sofrasından bir şeyler alıp yiyin ve bizimle kalın." Ancak onlar, cuma namazını kaçırmaktan korktukları için daveti reddettiler. Şeyh şöyle dedi: "Biz de kendi maiyetimle anma törenine acele ediyoruz. Namaz vakti geldiğinde istediğinizi, üstünüze düşeni yapın." Onlar, birbirleriyle sessizce konuşarak durakaldılar, "Gerçekten de onunla her şeyi gören şahitler önünde bulunuyoruz" dediler. Onunla birlikte olan saygıdeğer seyirciler herkes sofraya oturdu. Sofra örtüsü kaldırıldığında, atlarına binip şeyhin öncülüğünde cuma namazına yetişmeye çalışanları yakaladılar. Bir an, şehrin kadısı, yanında olan maiyetini ve diğer takipçilerini göremedi. O, şeyhle birlikte kaldı. İkisi baş başa ilerlediler ve bilinmeyen bir şehrin kapısına vardılar. Bu şehir kadının hayatında hiç görmediği bir şehirdi. Kadı "Bu hangi şehir?" diye sordu. Şeyh "Bu Şam şehri (Damaşk), aşk bahçesi." diye cevap verdi. Kadı şaşkına döndü. Birlikte cemaat camisine / Cami-i Kebir'e girdiler ve cuma namazını kıldılar. İnsanlar onlara sarılarak, ellerini sıkarak selamladılar. Birdenbire Kadı, şeyhi göremedi, şeyhin izi bile kalmadı. Birkaç gün sessizlik ve şaşkınlık içinde geçirdi. Sonra kendini tanıtmaya başladı. Hiç kimse ona inanmadı. Kadı, bir umut ve sevinç içinde dün ile yarın arasındaki farkı ayırt etmeyen bir durumda kaldı; ta ki bir hayırsever şu sözleri söyleyene kadar: 'Bugün dayan, yarını umut et. Belki de seni yanıltan kişi önümüzdeki cuma namazında ortaya çıkacak ve sıkıntından çıkman için sana bir çıkış yolu gösterecek.' Gerçekten de öyle oldu. Bir sonraki cuma namazında şeyh geldi. O görüldüğünde Kadı hemen ona koştu, elini öptü, ondan af diledi. Şeyh sordu: 'Nasılsın, nerede insanların ve savaşçıların? Bugün senin için geldim. Bize katılmak ister misin, at üstünde mi yaya mı bize katılmak istersin?' Kadı gözlerini açtığında, hiçbir yolculuk çilesi olmadan kendi şehrine, yakınlarına, gelmiş olduğunu gördü. O, şeyhin müridi, bir takva sahibi, hayranı ve taraftarı oldu, Allah onlara rahmet etsin!

Bazı Meşhur Hükümdar ve Vezirler Hakkında Bilgiler

Önder Ebû Müslim, Allah'ın Elçisi'nin ailesinin güvendiği kişi, Abdurrahman ibn Müslim ibn Sigarun ibn İsfendiyyar el-Muvanî el-Mervezî olan başkan 14 Şubat 755 tarihinde öldürüldü. O,

105/723-724 yılında Mahuvan köyünde doğdu. Onun liderliğinde gerçekleşen ayaklanma, Ramazan 129 / Mayıs-Haziran 746 tarihinde başladı.

El-Emir Süleyman ibn Kadir ibn Emtiyye ibn Es'ad el-Huzaî. Başlangıçta Ebu Müslim onun hizmetindeydi ve Ebu Müslim, bayram namazının hutbe öncesinde yapılması konusunda Ümeyyelere karşı çıktı. Ümeyyeler, bayram namazını cuma namazını kıldıkları gibi cuma namazının hutbesinden sonra kılma alışkanlığına sahipti. Ebu Müslim, 132 / 749-750 yılında onu öldürdü. Aynı yıl el-İmam İbrahim zehirlendi.

Vezir el-Kaşanî, Bağdat'ta öldü ve cenazesi defnedilmek üzere Kûfe'ye taşındı. O, Harirî'nin el-Makâmat adlı eserinde bahsedilen kişidir.

Ebu Hafs Kuteybe ibn Müslim ibn Amr el-Bihilî, 26 Zilhicce 97 / 22 Ağustos 716 tarihinde Fergana'da öldürüldü ve Kalic köyünde gömüldü. Onu Vaki' ibn el-Asvad, Süleyman ibn Abdulmelik'in emriyle öldürdü. Horasan'ı 13 yıl yönetti.

Battal el-Gazî, yani Abdullah ibn el-Hüseyin ibn Zeyn el-Âbidin, 113/730-731 yılında er-Rum'da vefat etti. Onun iman uğruna yaptığı savaşlara dair hikâyeler meşhurdur.

El-Emir Nasr ibn Sayyar el-Kinanî, Hişam ibn Abdulmelik'in saltanatı sırasında Beni Mervan adına Horasan'ı yöneten bir liderdi. 131/748-749 yılında vefat etti. Onun sözleri arasında şu beyitler bulunmaktadır:

Bir ateş gibi efendi ol,
Çünkü o utanç ve rezillik bilmez.
O utançtan ateşe kaçardı.
İşte Kinanîlerin ahlaki nitelikleri,
Ahlaki özellikleriyle parlayan Nasr ibn Sayyar.

El-Muhennâ el-Mervezî, el-Mehdi'nin hükümeti sırasında 166/782-783 yılında Keş Kalesi'nde öldü.

Harezmşahlar Sultanları Hakkında Bilgiler

Memun ibn Muhammed ibn Ali Harazm Şah, Ahşik'in kurucusu, Cürcaniye hükümdarı, başkomutanı tarafından düzenlenen bir ziyafette gerçekleşen bir suikast / saldırı sonucunda öldü. 387/997 yılında şölen yasa dönüştü, vaaz ağıt, ilahi feryat, sevinç uzun bir yasa dönüştü.

Atsız Harezm Şah, es-Sultan Ala'-ed-Devle Ebu el-Muzaffer ibn Muhammed, itibar, zarafet ve orman aslanlarının onurunu inciten cesarete sahipti; dünya cömertliği bulutların üzerine yükseliyordu. Ceralah ez-Zemahşerî, şiirlerinde onu övgüyle anıyordu:

Ala' ed-Devle'nin ulaştığı itibar,

Ala' ed-Devle'nin yükseldiği şan.

Savaşta biz çelik gibi, ziyafette mum gibiyiz,

Dost için bir şans, düşmanımız için bir felaketiz.

Bizim varlığımızda insanlar, geçmiş Mısır'ın izlerini görüyor,

Bizim görkemimizi gördüklerinde, Rum'da inanç kemerlerini koparıyorlar.

Onun mükâlemeleri arasında, zamanının usta öğretmeni, iki dil bilen, el-Beyân adlı kitabın yazarı, Reşid el-Milla ve'd-Din el-Vatvat el-Katib el-Buhârî de bulunmaktaydı. Atsız, Sancar'ın Selçuklu Devleti'ni yönetme sürecinde yer alan liderlerden biriydi. Hükümdarlığının sonlarına doğru Sancar'a karşı çıktığı ve onun emri ve baskısıyla yönetimden uzaklaştırıldığı söylenir. 551 Cemaziyelahir / Temmuz-Ağustos 1156 tarihinde vefat etti.

İl Arslan ibn Atsız Harezm Şah. Ramazan 596/Temmuz-Ağustos 1199 tarihinde vefat etti.

Mahmud Han, İl Arslan Harezm Şah Tekeş'in kardeşidir. Anlatıldığına göre, güzel bir insandı, mükemmel bir vücut yapısına ve karaktere sahipti. Babasını küçük yaşta kaybetti ve onu çok seven kardeşi Tekeş tarafından büyütüldü. Tekeş'i, Gürhan el-Karahitay'a gitmeye zorladıklarında, kardeşi Mahmud kendi zorbalıkla tahta çıktı. Tekeş, esaretten kurtulup Harezm'e döndüğünde Mahmud'un yakalanmasını emretti, ancak kardeşini idam edemedi; zira karısı da mahal vermedi. Tekeş'in, kardeşi Mahmud'u çok sevdiğini biliyordu. Tekeş, kardeşini kör etti, ancak her hafta onu ziyaret etti. Ona bakarken vicdan azabı çekiyor ve geri dönüyordu. Kör kardeşi, bir gün yanındaki birine sordu: "Hakikaten, sultan, kardeşim hiç mi yanıma gelmedi?" Hizmetçisi : "Aksine, her hafta sana uğruyor, bir süre oturup seni izliyor ve sonra geri dönüyor. Geldiğinin sana söylenmemesini emretti" diye cevap verdi. Mahmud, "Eğer bir gün gelir ve oturursa, bana onun burada olduğunu hissettirmek için bir ses çıkar, böylece onun gelip oturduğunu anlayabilirim" dedi. Böylece anlaştılar. O gün geldiğinde, Tekeş'in karşısında olduğunu bilmiyormuş gibi davranarak kör olan Mahmud, kardeşine hitap etti:

Ey evrenin hükümdarı, bana bak,

İkimiz de aynı babanın oğullarıyız.

Dünya nasıl oldu da tamamen senin oldu,

Babamdan sadece kör eden bir kalem mi,

Benim için miras kaldı?

Sultan, şiiri duyduktan sonra feryat etti ve duyduğu acıdan bayıldı. Kör Mahmud Han, 589/1193 yılında vefat etti. Kardeşi Sultan Tekeş, kardeşine yas tutarken bu şiiri adadı:

Mahmud kardeşim, cesur bir aslan,

Benden tahtı ve yüzüğü almak istedi.

İnsanlar huzur bulsun diye her şeyi ikiye böldük,

Ben yeryüzünü aldım, o yer altını.

Sultan Sancar olarak bilinen Muhammed Harezmi Şah ibn Tekeş, Moğollardan kaçarken, 617/1220-1221 yılında Hazar Denizi'ndeki adalardan birine giden bir gemide öldü.

Sultan Celaleddin Menkuburni ibn Muhammed Harezmi Şah, Moğollara karşı birçok savaş yürüttü. 618 Recep/Ağustos -Eylül 1221'de geri çekildi. 1231 yılında, hedefine ulaşamadan geri çekildiği bir sırasında yapılan baskında Kürt haydutları tarafından öldürüldü.